

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

248

Trädgårdsmästare Per Andersson, Lotteshem(?),  
Sylten, St.Johannes, Norrköping, född i Lomma, Skåne 1863 men se-  
dan unga år varit trädgårdsmästare först i Linköpings- och sedan  
i Norrköpingstrakten.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

249

Bäckahästen.

Andersson, föga intresserad av gammal  
folktro, mindes bara, att i Skåne och i hans hemort omtalats Bäcka-  
hästen, som folk t.o.m. kört, men som, då de tagit av honom hu-  
vudlagret, gått i sjön.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

—x—  
250

Jätten Finn och Lunds domkyrka.

En jätte Finn kastade sten på Lunds dom-  
kyrka. Stenarna råkade ej och skall finnas i Skåne ännu.

ACC. NR. 1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

251

*Landskap:* Östergötland *Upptecknat av:* Johansson, G. A. Grovarb.  
*Härad:* Hanekinds *Adress:* St. Persgatan 5, Norrköping  
*Socken:* Skeda *Berättat av:* Andersson, Fru  
*Uppteckningsår:* 1926 *Född år* i Skeda, Ög.

*Uppteckningen rör* Skydd mot trolltyg.

Anderssons hustru, född i Skeda socken, Östergötland på 1860-talet, hade hört, att i Skeda man lade en yxa på ladugårdströskeln åt kreaturen att gå över, då man släppte vall på våren.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

252

Hulda Svensson, hushållerska, lägenheten.  
Lidkälla, Sylten, St.Johannes, Norrköping, född i Arby (? antagl.)  
socken, Småland, söder om Kalmar 1871 eller 1872, tjänat i Stock-  
holm.

Spökeri.

Hulda Svensson själv visste ej mycket om gammal folktro men hört omtalas gummor, som visste mycket. Så bodde i Norrköping, Hörngatan 3, en nu död gumma, som omtalat för fröken Svensson, att då ~~XX~~ en familj flyttade till ett ställe i Ö.Stenby, Vikbolandet, så var det aldrig tyst. Och hustrun i denna inflyttade familj födde ett barn, som var idiot. Orsaken till åtminstone oväsendet, trodde man, var, att en föregående ägare gjort orätt med jorden (gjort något tjuvknep angående gränser, eller hur det kunde vara.).

Påskkäringar.

I Eksjötrakten i Småland skall man skärtorsdagen t.o.m. sopa skorstenen, sa Hulda Svensson, för att se efter, om någon påskkäring sitter där. (Hulda Svensson hade dock endast hörsägner att hålla sig till och själv ej direkt kände till så mycket.)

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

255

Spökeri.

Hulda Svenssons syster var hos en bonde nere i Kalmartrakten, och då en likprocession for förbi gården, slogs några dörrar upp av sig själva, tycktes det. Flickan, som fördes förbi som lik, hade fjorton dar förut varit på besök i denna bondgård och sade vid avskedet: "Om fjorton dar kommer ja igen." Bonden sa, då gårdsfolket inte kunde begripa, hur dörrarna gick upp av sig själva: "Dörrarna går inte upp av sig själva mer nu." Han menade, att flickan hälsat på, fast död, i gården, då hennes kropp fördes förbi.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

256

Hjalmar Andersson, gårdskarl (1926) och grovarbetare, n:o 5 Hörngatan, Norrköping, f.d. lantarbetare (fadern var arrendator av Björksäter i St.Johannes), bror till förut omnämnde Reinhold Andersson och född 1870 i Lida, St.Johannes, Norrköping.

Förebud.

Vi hörde allihop, även far, det hugga ved och vissla på vedbacken så där emellan 11 och 12 på natten. Far sa, att det hördes så, för vi pojkar var ogudaktiga.

Då vi var åt stan, även far, och kom hem sent, så hördes alltid inne i stugan en vissling ungefär en fem minuter före, än vederbörande person kom hem och visslade till tecken att han var hemma.

Andersson visste, att det var folktro, att de döda firade julotta klockan 12 julnatten, och att påskkäringarna for i luften påsktiden. - Påsk åt man ägg.

De dödas jul-  
otta.  
Påskkäringar.  
" ägg.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

258

Fornborg med järnringar.

En hos Hjalmar Andersson gästande ung man, Axel Krön(?), född och uppvuxen i lägenheten Perstorp i V.Husby, Östergötland, omtalade, att i Barläjehagen en fornborg nära gården Barläja i Borgs socken (borgen uppmätt av kronprins Gustaf Adolf) skall finnas järnringar (allmän tro om märkliga berg och fornborgar).

Stål till skydd mot trolltyg.

Krön(?) omtalade, att en fru Bäckman i Hejarna(?) i V.Husby (får ej offentliggöras) åtminstone för 10 år sedan lade stål på tröskeln åt kreaturen att gå över, då de släpptes vall, och en sax i fönstret till sitt eget boningsrum, då åskan gick. Ingen främmande fick gå in i ladugården, som ej heller hade fönster, och då en nykalvad ko första gången mjölkades, så fick något i stålväg lov att göras. Han mindes ej riktigt, hur det var, men en kniv doppades i mjölken eller något i den stilen. (Fru Anna Bäckman i Hejarna(?) i V.Husby är av många omtalad för sitt gammaldags väsende, förut omnämnd i föregående anteckningar, känd av mig, då barn, då hon var flicka, född i Hejarna, och i Hejarna hölls husförhör några gånger i min barndom, då Annas föräldrar bjöd på en

1519

sup och en smörgås åt de besökande.)

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

— 260

Klok gubbe botar kreatur.

Andersson omtalade, att hans far på 1880-talet, då arrendator av Björksäter, då ett djur blev sjukt, tillkallade en klok gubbe, Grip, som bodde i en stuga i Hulta härads-mark. Denne Grip hade en stålbit med sig, som han strök mot ladugårdens stenfot, liksom brynte, Sedan förde han stålbiten kring det sjuka stället på djuret - Andersson kunde ej säga, om det var motsols - och läste något, som ingen begrep, men så hade han också naturlig smörja, som han gav anvisning, hur den skulle användas.

Fru Johanna Tärning, hustru till f.d.  
knekten Tärning, lägenheten Hellarna(?) på vägen mellan Åby och  
Norrköping, Kvillinge socken. Fru Tärning är född i samma socken  
1852 och är knektdotter från Åby-trakten och väl känd med förhål-  
landena i Kvillinge socken, Östergötland.

Jultro och julseder.

Johanna Tärnings far bodde på ett knekttorp emellan Åby och Björnsnäs, och i föräldrahemmet var vanligt, att julafton maten stod på bordet hela natten, och på morgonen julottan modern gick åt ladugården och lät djuren få smaka julmaten, ej blott bröd, utan även något sovel lades emellan brödet.

Andagsmorgonen gick man (en del ungdom) och sjöng andasotta, och trettondagsmorgonen sjöngs och bars trettonstjärnan, ett ljus i något stjärnformigt föremål, buret på en stång, och lyste ljuset som en stjärna. Vad de sjöng då, mindes ej fru Tärning.

Tittade man in i en stuga julaftonen utifrån genom rutan, och någon satt huvudlös vid julbordet, skulle denne dö innan nästa jul.

Skriv endast på denna sida!

Julmat till  
kreaturen.

Andasotta.  
Trettonstjär-  
na.

Varsel.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

264

Fru Tärnings mormor, som dog 1887 84-årig, från Kisa socken, hade omtalat, att i hennes barndom lades långhalm på golvet och detta därför att Jesus föddes bland halm och strå . Halm på golvet.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

— 265

För att korna skulle gå hem om kvällarna.

Då fru Tärnings mor släppte vall, bar hon ett stycke bröd i armhålan, så att det blev svettigt (fick på sig svett av bärerskan). Brödet gavs åt korna, för att de skulle gå hem sen på sommaren vid mjölkningen (till mjölkstället i hagen) och icke låta leta efter sig.

Östergötland  
Häls. Kännekind  
Sm. Skoda  
Uppst. år 1926

1519

Uppst. G. Johansson  
Ber. av F. J. J. J. J.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

266

Påsktro och påkseder.

Veckan före påsk skulle man icke spinna eller ha kläder ute eller tyg till blekning ute, ty påskkäringarna kunde ta det, och dymmelonsdagen och påskafton skulle spjället stängas före solnedgång, samt kors ritas på ladugårdsdörrarna, och stål läggas för dörren, där man bodde.

Föddes ett barn, skulle också stål läggas i dörrhålet till det rum, barnet föddes i.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

—\*—  
267

Rå.

Rå hade Tärning hört omtalas, de kunde  
t.o.m. ses och liknade då ett barn.

Kvillinge sn. Ög.  
uppl. av ds. R. Johansson

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

268

Tomtar.

Fadern hade en bror, Gustaf, som såg mer än andra. Han kunde säga: "Se hur tomtarna dansa på gården", men inte såg annat folk några tomtar.

Hos fadern hyrde en skomakare, som påstod, att han mött några tomtar åt Ö.Eneby kyrka till, och tomtarna gav honom tre säckar med tillsägelse att noga förvara dem.

(Anm. Skomakaren uppgav han som en supare och farbrodern något sjuklig.)

"Björn".

De i Saga och Sägen i Bråbygden omtalade trollhistorierna från Ägelsjön ovanför Hults bruk kände fru Tärning väl till och gubben Björn också omtalad i Saga och Sägen i Bråbygden. Björn bodde på Björnsnäs ägor. Nedskrivarens av detta morbror var med på en liten fest, som gjordes till Björns ära, och jag tror det var då, som avtäcktes inristningen i en sten, Björns sten, minnessten (slutet av 1850- eller början av 1860-talet). "Hyddan är borta, minnet är kvar, Björn har flyttat från sin lugna dal." - Björn var en arbetskarl, som bodde i en stuga. En son till honom skall leva än, åtminstone för ett tiotal år sedan.

Östergötland  
Kanslinsk  
Skida  
1946

1519

Östergötland  
Kanslinsk  
Skida

Per. Fr. Andersson  
Skida

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

270

Kloka gummor och gubbar.

Där det Swertziska (patricierfamilj) sommar-  
stället Stenkullen på Kolmården nu är, var förr en liten stuga.  
I den bodde en gubbe, som brukade läsa bort värk i händerna hos  
folk. Troligen hette gubben Lyster, sa fru Tärning, som själv an-  
litat en klok gumma i Borgs socken för en son, då litet dibarn, som  
hade engelska sjukan. Skulle behandlingen hjälpa, fick ingen yttra  
ett ord, och ej tacka. Barnet, buret av fru Tärning, fördes in i  
en mörk kammare. Det var hemma hos den kloka gumman. Gumman tog  
en täljkniv och förde den motsols tre gånger runt barnet, spottade,  
och modern, fru Tärning, skulle också spotta, och gumman läste nå-  
got tyst. Sedan tog gumman en rakkniv, och modern, fru Tärning,  
fick av sin bröstmjölk, det var ett dibarn, krama tre droppar på

rakkniven. Gumman tog då och skar barnet i knät, så tre droppar blod flöt, och mjölk och blod fick barnet sedan äta upp. Detta var behandlingen, men fru Tärning glömde sig och tackade, och därför fick taljknivsproceduren tagas om, men icke det med mjölk och blod. Ja, pojken blev bra.

En annan gång skulle <sup>en</sup> klok gumma från Norrköpings norra förstad bota en annan pojke åt fru Tärning. Denna gumma gick till Tärnings, men hade skickat bud förut, att hon inte fick tilltalas eller någon säga något. Gumman kom in, gick fram till vaggan och band en påse om halsen på barnet, gick så ut, och då gick fru Tärning efter. Då talade gumman. Fick 1 krona och kaffe för besväret och sa, att nio dagar därefter skulle hon komma igen och ta där påsen. Barnet var kinkigt under dessa nio dagar, som en annan gumma tydde som ett gott tecken, men om nio dagar kom gumman igen - då också tystnad - och tog där påsen. Även detta barn blev friskt.

(Detta får ej offentliggöras. De handlande personerna leva än, fast kloka gummorna äro väl döda.)

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

— 272

Gengångare.

Fru Tärnings farfar mötte uppå Kolmården  
en nyligen avliden gubbe komma gående, som bott i en stuga i när-  
heten.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

273

Midsommar.

Midsommar var festligt vid herregårdarna i Kvillinge, dans och midsommarstång, och bjöds gårdsfolket på traktering utav sina husbönder.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

— 274

Bråvallaslag.

En del säger, sa fru Tärning, att Bråval-  
laslaget stått vid bäcken emellan Ö.Eneby och Kvillinge, där förr  
ett par runstenar stått. Andra, att det stått emellan Björnsnäs och  
Björnviken. (Se Saga och Sagen och annan litteratur om Brävalla  
slag, senaste forskningens ståndpunkt.)

Östergötland  
Lankindsöd  
Skede  
Wys. 1926

1519  
Wys. Johansen G.A.  
Nec. Frn Andersson  
Mare G

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

275

Kvillinge kyrka.

Ett par tvillingoxar sattes för en vagn  
och fick gå, vart de ville, då plats skulle utses för Kvillinge  
kyrka. Oxarna stannade i ett alkärr, och där byggdes kyrkan.

Troll.

Storängsberget emellan Åby och Grafversfors stationer på östra stambanan, där en märklig järnvägsbank är på sidan av berget, farlig plats, då järnvägen dels vilar på berg, dels på det utfyllda bortsprängda stenmaterialet.

Där i detta berg troddes förr, enligt vad som berättas, troll ha bott. Den omnämnda fru Johanna Tärning, född i Åbytrakten 1852, omtalade, att äldre Grafversforshor en natt, då rallarna på dagarna sprängde i berget, tyckte sig höra åkdon där vid berget. Det var trollen, som flyttade, sade dessa gamlingar, som hörde men icke såg åkdonen.

Järnvägen Katrineholm-Åby-Norrköping byggdes på 1860-talet, och från Storängsberget syns i väster Hults bruk.

Reinhold Welanders, född 1856 i Ö.Hargs socken vid Roxens sydsida, vid 10 års ålder kom han med sina föräldrar till Hulta eller Memmings häradsallmanningstrakten (Hulta Häradsmarker) och nu boende på Wilbergen söder om Norrköping i St.Johannes med Norrköping inkorporerade socken.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

—•—  
278

Skogsrå.

Welandér hade hört det vanliga, att skogs-  
råt liknar ett fint fruntimmer framtill men är ihålig baktill  
som en ihålig ek.

1519

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

—\*—279

Varsel.

Om man tittar in utifrån genom fönstret  
julafton, och någon sitter huvudlös, denne skall dö innan nästa  
jul.

Stjernarpe fiskare.

Stjernarpe fiskare far som ett bloss på Roxen och kallas för Pär Stäjä. En Roxenfiskare var ute och hade tjärbloss med sig. Detta slocknade, och som Stjernarpe fiskare syntes, så sa fiskaren: "Hör du Pälle, kan ja få låna eld av dig." Stjernarpe fiskare, Pär Stäjä, kom med hast och skjutsade till fiskarens båt, så den for långt upp på land.

Påsktro och påkseder.

Hönsen vägdes före påsken och fördes genom fäbindslen. Då skulle höken ej ta dem, ty höken skulle se dem i storlek som fäkreaturen.

Påskdagsmorgonen dansar solen, men det synes ej direkt, utan skall man ta en vattenbunke (vattenfat) och låta bestråla det av solen vid uppgången påskdagsmorgonen. Då ser man i vattnet, att solen dansar.

Skydda hönsen  
för höken.

Solen dansar.

Trollkäring kärnar smör.

En trollkäring (häxa, således ej berg-troll) stod en skärtorsdagsmorgon före soluppgång och rörde med en koskank (ett koben) i en dyngbrunn, och häxan fick en hel balja smör. Men en flicka skulle gå till denna trollska gumma och kom och fick se det men låddes ej om något eller gumman såg henne. Då solen gått upp, gick flickan in till gumman och fick en smörgås, men åt den ej utan satte den på hemvägen i en enbuske.

Hemkommen omtalade flickan för modern, hur det var, att hon sett, hur smöret kommit till, och att smörgåsen satt i enbusken. "Gå efter den", sa modern. Flickan gick, och då var brödet till gödsel, likadan som i dyngbrunn, och häxans smör blev också gödsel, beroende på att flickan såg, när hon tog smör ~~ur~~ ur dyngbrunn.

Bota sjuk ko med krut.

Reinhold Velandér, som är rödfärgare, omtalade vidare, att frun på Borlänge (gård i Borgs socken) skulle hjälpa frun i Orrtorpet(?) att bota en sjuk ko. Ett litet kruthorn skulle avbrännas på ryggen på kon. Nu tog gummorna ett kruthorn och skulle hälla ett korn krut på koryggen, och den ena gumman skulle antända det, ty det skulle hjälpa för kons sjukdom. Nu bar det sig ej bättre, än att hela kruthornet exploderade, kon slet sig, gummorna svimnade eller dånade enligt allmogespråk, men ingen blev lemlästad, och åtta dar efter hittades kon i skogen fullt bra.

Ljusstöpning.

Fru Lina Månsson, Åkemossen i Borgs socken, född i Kisa socken 1853, förut omnämnd i dessa anteckningar och i Saga och Sägen i Bråbygden, omtalade, att hon som mycket ung varit med om och stöpt ljus. Ljusvekarna doppades i talgen, och sedan talgen stelnat på veken, doppades de igen, tills ljuset fick önskad tjocklek. Utom talgljusen och de sämsta ljusen, s.k. talgdankarna, som sattes i lyktor och så där, så lystes även med vaxstaplar. Detta var i Kisa socken.

Östergötland  
Kamärke  
Skeda  
uppsat 1946

1519  
Uppsas Johanen S. a. Grom  
Norrköping  
Ber. av Finn Andersson  
Skeda G.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

285

### Arbetsförhållanden.

Då fru Månsson kom till Norrköping, var där ingen vattenledning som. nu. Hon fick bära vatten med drakt (ok) från en pump, som stod på gamla torget. Hade 50 kronor i årslön, och arbetstid från 5 på morgonen till ofta över midnatt. Hennes herrskap hade nämligen ofta främmande, och hon var ensam tjäna-  
rinna, men hon behandlades väl.

Men hos en Lindal, som arrenderade Västerby-  
holm (gård i St.Johannes vid Motalaström och Brinken), där hon sedan tjänade en kortare tid, så var maten otillräcklig, och då Lina (Karolina) sjuknade i en bensjukdom och icke kunde arbeta, så fick ej eldas i rummet, där hon låg. Ingen mat fick hon, och Lindal kom upp och sa: "Kan du inte göra något annat, kan du ligga

ut kycklingar." En behjärtad person sa sedan åt Lindal, att han skulle åtala honom. Det var flera, som hörde, att Lina kunde ligga ut kycklingar, enligt Lindals utsago. Då blev Lindal rädd, och hon fick flytta ner i köket. En bekant familj till Lina kom då ut, visade Lindal hurdant benet var på Lina, och läxade upp Lindal. Det var sex flickor på en gång i tjänst på hösten, men tre stycken rymde nattetid. Lindal flyttade snart nog och skulle tvinga Lina, nu bra i benet, att följa med sig, men Lina vägrade och flyttade utan betyg, som hon ej fick, till det herrskap, som under Linas sjukdom i benet läxat upp Lindal. - Som Lina i Kisa, då hon tjänade i gästgivaregården där lärt sig laga mat, och hushållerskan var dålig matlagerska, så fick Lina hjälpa henne och åt då allt hon överkom, så redde sig Lina bra med maten, men övrigt tjänstefolk höll på att svälta ihjäl hos Lindal.

Pumpen på gamla torget i Norrköping var ej blott ett vattenhämningsställe utan också, fast ej avsedd till det förstås, ett nyhetskontor, där tjänsteflickorna omtalade för varandra nyheter och skvallret gick. Nedskrivarens moster hämtade vatten en tid också i olika pumpar i Norrköping före vattenledningens tid, och kände till förhållandena.

Angående tjänstefolkets ställning förr i tiden så växlade den enligt utsago. Liten lön och lång arbetstid enligt

nutidsmening, men i flertalet fall gick nog tiden fort för dåtidens tjänare, som på många ställen behandlades väl, ehuru ofta väl i patriarkalisk mening. Dock fanns svåra ställen, och den vana som nu att gå ur ~~XX~~ tjänsten fanns ej då, ehuru fall nog förekom.

Etiketten på t.ex. adliga ställen ifråga om titlars följd var sträng. Min mormor tjänste hos de Geer på Skälboö i Skönberga socken, ett bra ställe, men noga med titulaturen. Så rättades alltid, om mamsell (hushållerskan) i tal nämndes före fröknarna. "Ej mamsell och fröken utan fröken och mamsell ska du säga."

Om snåla bönder är många uttryck, om dålig mat o.dyl. - Att stjäla säd åt de hästar, som man själv körde, gjorde många drängar. Således stal husbondens säd åt husbondens hästar. Att på dåliga matställen stjäla ägg, som åts upp, i hönshus och ladugården gjordes också. Detta betraktades som moralisk rätt stöld eller som icke tjuvnad. Men även verklig tjuvnad förekom, ehuru ej så ofta. Sädd stals i magasinerna av gårdarnas arbetare, ofta på knepigt sätt. Så på en herrgård gjorde en karl ett hål i golvet (magasinet var byggt på stenpelare), hade en propp i hålet, och då han behövde säd, tog han där proppen och satte en säck under. Men i stort sett var folket ärligt, och hade ofta trevligt i sitt

1519

arbete, och under de långa vinterkvällarna spann fruntimren, och drängarna slöjdade eller lagade sina kläder eller annat arbete, och tiden gick fort. Detta gäller nu bondgårdar.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

—s—  
288